

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश

०७०-WO-०१७३

विषय: उत्प्रेषण परमादेश।

जिल्ला तनहुँ, खैरेनीटार गा.वि.स. वडा नं.५ बस्ने धनबहादुर गुरुङ-----	१	
ऐ.ऐ. बस्ने बलराम जोशी-----	१	
ऐ.ऐ. वडा नं.९ बस्ने विन्देश्वारी जैसवाल-----	१	निवेदक

विरुद्ध

नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सिंहदरवार, काठमाडौँ-----	१	
भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौँ-----	२	
भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौँ-----	३	
भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग, बबरमहल, काठमाडौँ-----	४	
सडक विभाग, बबरमहल, काठमाडौँ-----	५	
पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय सडक निर्देशनालय, पोखरा-----	६	
पश्चिमाञ्चल डिभिजन सडक कार्यालय नं.१ तनहुँ, दमौली-----	७	
मालपोत कार्यालय तनहुँ, दमौली-----	८	
नापी कार्यालय, तनहुँ, दमौली-----	९	
जिल्ला प्रशासन कार्यालय, तनहुँ-----	१०	विपक्षी

तत्कालिन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः-

हामी निवेदकहरू प्रस्तावित खैरेनीटार भिमाद कावासोती सडकको तनहुँ खण्डभित्र पर्ने ४१ कि.मी. सडक खण्डको सीमामा खैरेनीटार गा.वि.स. वडा नं.९ मा तीसौं वर्षदिखि घर, जग्गा भोग चलन, तिरोभरो तथा बसोवास गरिरहेका नागरिक हौं। विपक्षीहरूबाट उल्लेखित सडकलाई सहायक राजमार्ग कायम गरी हामीलाई थाहा जानकारीसम्म नदिई हाम्रो घर, जग्गाको भोग चलन तथा स्वामित्व गैरकानूनी तवरबाट समाप्त गर्न लागिएको छ। सडक ऐन, जग्गा प्राप्ति ऐन तथा प्रचलित कानूनको विपरीत हुने गरी मुआब्जा तथा क्षतिपूर्तिसमेत नदिई हाम्रो सम्पत्ति कब्जा गरी लिन खान खोजेको बेहोरा सादर अनुरोध गर्दछौं।

खैरेनीटार गा.वि.स.ले नक्सा पास गरेरमात्र आफ्नो क्षेत्रभित्र घरहरू निर्माण गर्न दिने व्यवस्था गरेको र उल्लेखित सडक छेउमा घर निर्माण गर्दा सडकको केन्द्रबाट दायौं बायौं ३५-३५ फिट कटाएर घरहरू निर्माण गर्न स्वीकृति दिने गरेको हुँदा सोही मापदण्ड अनुसार पक्की घरहरू निर्माण गर्ने गरिएको छ। निवेदकहरूको घरसमेत सोही मापदण्ड अनुसार रहेको बेहोरा अनुरोध छ। यसै क्रममा उक्त सडक खण्डलाई सहायक राजमार्गको रूपमा समावेश गरी सहायक राजमार्ग कायम गरी पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय नं.१, दमौलीले सडकको दायौं बायौंतर्फ १५-१५ मिटर कायम गरी हाम्रो जग्गाको लगत कट्टा गर्न लागेको छ भनी सुन्नमा आएको हुँदा के रहेछ भनी बुझ्दा विपक्षी पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय नं.१ दमौलीले मिति २०७०।०२।२२ च.नं.१०२४ मा मालपोत कार्यालय, तनहुँ तथा नापी कार्यालय, तनहुँलाई पत्र लेखी हामी निवेदकहरूको भोग स्वामित्वमा रहेको घर जग्गाको समेत लगत कट्टा गरी आफ्नो नाउँमा सो लगत कट्टा भएको जग्गाको जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा उपलब्ध गराउनको लागि अनुरोध गरेको रहेछ। साथै, सो पत्रको कैफियत महलमा मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।२।१२ को निर्णयले सो सडक खण्ड सहायक राजमार्ग कायम भएको र तत्कालीन श्री ५ को सरकार, निर्माण तथा यातायात मन्त्रालयको मिति २०३४।३।२० को सूचनाले सहायक राजमार्गको सीमा

१५-१५ मिटर कायम भएको भनी उल्लेख गरिएको रहेछ। प्रत्यर्थीहरूको उल्लेखित पत्र असंबैधानिक तथा कानूनविपरीत रहेको र सो पत्रबमोजिम लगत कट्टा भई सो लगत कट्टा भएको घर जग्गाको धनी प्रमाणपूर्जा सोही विपक्षीका नाउँमा बन्ने अवस्था खडा भएकोले उल्लेखित कार्य र सोबाट आउने परिणामबाट अन्तरिम संविधानको धारा १२, १३, १६, १९ ले प्रदान गरेको हक अधिकारमा गम्भिर आघात पुग्न जाने भएको हुँदा प्रत्यर्थीहरूका दुषित, त्रुटीपूर्ण, कानूनविपरीतको पत्रहरू, काम कारबाही निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी यस विषयमा थप कानूनविपरीतको कार्य हुनबाट रोकी कानूनबमोजिम गर्न लगाउन तथा हाम्रो हक अधिकार संरक्षण गर्नको लागि धारा ३२ तथा १०७(२) समेतका आधारमा पूर्ण न्याय प्राप्तिको लागि यो निवेदन लिई सम्मानित अदालतको शरणमा आएका छौं।

सडक ऐनको दफा ३ ले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी नेपाल सरकारले राजमार्ग, सहायक मार्ग, जिल्ला मार्ग र शहरी मार्ग घोषण गर्न सक्ने र ती मार्गहरूको सीमा निर्धारण गर्न सक्ने देखिन्छ। तर, उक्त सडक खण्डलाई सहायक मार्ग घोषणा गर्ने र त्यसको सीमा सडकको केन्द्रबाट १५-१५ मिटर हुने भन्ने विषयमा कुनै सूचना हालसम्म राजपत्रमा प्रकाशित भएको छैन। त्यसै गरी ऐ. ऐनको दफा ३क अनुसार सडक सीमा तोकिएको हकमा सो सीमाभित्र तथा सीमा नतोकिएको हकमा सडकको किनारबाट ६-६ मिटर नबढ्ने गरी नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी पर्खालबाहेक स्थायी संरचना बनाउन रोक लगाउन सक्ने भए पनि हालसम्म त्यस्तो सीमा तोक्ने कार्यसमेत भएको छैन। मिति २०३४।३।२० को राजपत्रमा प्रकाशित सूचनाबमोजिम सहायक मार्गमा पर्ने विभिन्न सडकहरूको सडक सीमा तोक्ने कार्यसम्म गरिएको थियो। तर, सो सूचनाले सहायक मार्गको सीमा सडकको केन्द्रबाट १५-१५ मिटर हुने भनेको छैन र सो सूचना यस सम्बन्धमा लागु हुने पनि होईन।

सडक ऐनको दफा ३ अनुसारको प्रक्रिया पूरा पनि नभएको र विपक्षी पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय नं.१ को पत्रबमोजिम लगत कट्टा गरिएमा निवेदकहरूको घर बसोवासमा गम्भिर असर पर्ने मात्र नभई सो स्थानमा बसोवास गर्ने अन्य व्यक्तिहरूको घर बसोवाससमेतमा गम्भिर असर पर्न जाने र कतिको सम्पूर्ण घरवास नै उठ्ने, जग्गाहरू

खण्डीकरण भई उपयोगविहिन हुन जाने, लगत कट्टा भएको घरहरू भत्काउन पर्ने अवस्था आई पुनः घर निर्माणको लागि आवश्यक रकम निवेदकहरूसँग अभाव भई घरवारविहिन हुने, भई रहेको व्यापार व्यवसाय सो ठाउँबाट अन्यत्र सार्न पर्ने, विस्थापित हुनुपर्ने, सो स्थानमा उपलब्ध सीमित व्यापार व्यवसायको अवसरबाटसमेत बञ्चित हुनुपर्ने र लगत कट्टा भएको खण्डमा सो जग्गाबाट हामीहरूको भोग स्वामित्व दुबै गुम्न गई अपुरणीय क्षति हुने भएको हुँदा प्रत्यर्थीहरूको कार्यबाट हाम्रो बसोवासको अधिकार, व्यवसाय गर्ने अधिकार लगायत अन्तरिम संविधानको धारा १९ ले प्रदान गरेको सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा गम्भिर असर पर्न जाने स्पष्ट छ।

सडक ऐनको दफा ४ ले नेपाल सरकारले सडक निर्माण, विस्तार, सुधार वा सीमा कायम गर्नको लागि आवश्यक जग्गा नेपाल सरकारले प्रचलित नेपाल कानून अनुसार प्राप्त गर्न सक्ने भए पनि त्यसका लागि निर्धारित कानूनी प्रक्रियाहरू पूरा गरेको हुनुपर्ने निर्विवादित छ। जग्गा प्राप्ति सम्बन्धी प्रचलित जग्गा प्राप्ति ऐनको दफा ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १६, १८, १९, २१, २२, २३ समेतले निर्दिष्ट गरे अनुसारको प्रक्रिया पूरा गरी जग्गा तथा घरधनीलाई मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति दिएर मात्र गर्नुपर्ने र तत्पश्चात मात्र सरकारले प्राप्त गरेको जग्गाको लगत कट्टा गर्न सकिने भएको हुँदा त्यतातर्फ कुनै कारबाही नगरी अनाधिकृतरूपमा निवेदकहरूको घर जग्गाको लगत कट्टा गर्न नमिल्ने स्पष्ट हुँदाहुँदै सो कानूनी व्यवस्थालाई पालना नगरी प्रत्यर्थीहरूबाट हाम्रो संविधान प्रदत्त सम्पत्ति सम्बन्धी हकमा आघात पुराउने कार्य भएको स्पष्ट छ।

हामी निवेदकहरूको सम्पत्तिमा हस्तक्षेप गरी सम्पत्तिबाट वेदखल गर्ने गरी प्रत्यर्थीहरूबाट गैरसंवैधानिक, गैरकानूनी तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको विपरीत निर्णय, काम, कारबाही भएको स्पष्ट छ। तसर्थ, पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय नं.१ दमौली, तनहुँले लगत कट्टा गरी आफ्नो नाममा जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा उपलब्ध गराई दिनु भनी मिति २०७०।०२।२२ मा मालपोत कार्यालय, तनहुँ तथा नापी कार्यालय, तनहुँलाई लेखेको पत्र, तथा सो पत्र जारी गर्ने सम्बन्धमा भएका निर्णयहरू, पत्राचार, ताकेतापत्रहरू, पूर्व पत्राचारहरू तथा सो पत्रको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा भएका निर्णयहरू तथा काम कारबाहीहरू विपक्षीहरूबाट झिकी बुझी उत्प्रेषणको आदेशले

बदर गरी पाउँ। साथै, निवेदकहरूको जग्गा सार्वजनिक सडकको लागि आवश्यक भए जग्गा प्राप्ति ऐनबमोजिम आवश्यक जग्गा प्राप्त गरी जग्गाधनीलाई सो प्राप्त गरेको गरिएको जग्गा तथा घरको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति दिई सो पश्चातमात्र उक्त प्राप्त गरिएका जग्गाको लगत कट्टाको कारबाही अगाडि बढाउनु र सो लगत कट्टा नभएसम्म निवेदकहरूको सम्पत्ति उपभोग, बेच बिखन गर्ने अधिकारमा कुनै बाधा, विरोध, अवरोध वा अन्य कुनै किसिमको अड्चन वा रोकावट केही नगर्नु भनी परमादेशसहितको उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ।

साथै, विपक्षी पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय नं.१ दमौली, तनहुँको च.नं. १०२४ को मिति २०७०।०२।२२ मा मालपोत कार्यालय, तनहुँ तथा नापी कार्यालय, तनहुँलाई लेखेको पत्र अनुसार काम कारबाही भई श्रेस्ता तयार भई निज विपक्षीको नाउँमा जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा बनेमा हामीहरूको संविधान प्रदत्त सम्पत्तिसम्बन्धी हक लगायतका हकहरू हनन् हुने तथा हामीलाई गम्भिर, अपुरणीय क्षति हुन जाने भएको हुँदा यो निवेदनको अन्तिम किनारा नभएसम्म हाम्रो जग्गाको लगत कट्टा गरी विपक्षी पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय नं.१ दमौली, तनहुँको नाउँमा जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा बनाउने लगायतका निवेदकहरूको सम्पत्तिमा असर पुग्ने कुनै पनि काम कारबाही नगर्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम विपक्षी मालपोत कार्यालय, तनहुँ र नापी कार्यालय, तनहुँका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदनपत्र।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी नहुनु पर्ने हो, जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण र आधार भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखितजवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना पठाई लिखितजवाफ पेश भएपछि वा म्याद नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु। अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा विपक्षीहरूसमेतलाई रोहवरमा राखी छलफल गर्न उपयुक्त हुने देखिएकोले सो प्रयोजनको लागि मिति २०७०।५।२५ पेशी तोकी सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु। प्रस्तुत विषयमा अन्तरिम आदेशले टुङ्गो नलागेसम्म निवेदकहरूको नामको जग्गाको लगत कट्टा गर्ने लगायतका काम कारबाही यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम

अल्पकालिन अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिएको छ। साथै छलफलको क्रममा इजलाससमक्ष विद्वान् कानून व्यवसायीले यिनै प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयसमेत विपक्षी भएको यसै विषयसँग सम्बन्धित २०६९-२०७१ को रिट निवेदनसमेत साथै राखी हेरी पाउँ भनी अनुरोध गर्नु भएकाले उक्त मुद्दासमेत साथै राखी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।५।१६ को आदेश।

सार्वजनिक हितको लागि प्रचलित कानूनको अधिनमा रही सार्वजनिक सडकको निर्माण, संभार, विस्तार वा सुधार गर्ने दायित्व राज्यको हो। सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३ ले नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सार्वजनिक सडकलाई राजमार्ग, सहायक मार्ग, जिल्ला मार्ग र सहरी मार्गमा वर्गीकरण गरी त्यस्तो केन्द्र रेखादेखि दायाँ बायाँ दुबैतिर एकतीस मिटर नबढाई सडक सीमा तोक्ने अधिकारप्राप्त छ। जनघनत्वसमेतका आधारमा सडक आवागमनलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यस्वरूप नेपाल सरकारले विपक्षीहरूले उल्लेख गरेको सडकलाई सहायक राजमार्ग कायम गरी सडकको दायाँ बायाँ १५-१५ मिटर सीमा तोकेको हो। यदि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्नुपर्ने भएमा कानूनबमोजिम हुने नै हुँदा रिट निवेदकले बिना कारण र आधार यस निर्देशनालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको प्रस्तुत रिट निवेदन औचित्यहीन देखिँदा खारेजभागी छ प्रचलित कानूनको सीमाभित्र रही सम्बन्धित निकायबाट भएको काम कारबाहीमा बिना आधार र कारण यस निर्देशनालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको प्रस्तुत रिट निवेदन औचित्यहीन देखिँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय सडक निर्देशनालयको लिखितजवाफ।

सर्वसाधारण जनताको सुख सुविधा तथा आर्थिक हित कायम राख्नको लागि सबै किसिमका सडकहरू वर्गीकरण गरी तिनीहरूको निर्माण, संभार, विस्तार र सुधार गर्न आवश्यक पर्ने जग्गाप्राप्त गर्न तथा यसको मुनासिव माफिकको मुआब्जा वितरण गर्न र सार्वजनिक सडकबाट लाभान्वित हुने सडक छेउका जग्गावालाहरूबाट विकास कर असुल गर्ने व्यवस्था गर्न समेत सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ कार्यान्वयनमा आएको छ। सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३ ले सार्वजनिक सडकलाई राजमार्ग सहायक मार्ग, जिल्ला मार्ग र सहरी मार्ग गरी चार वर्गमा वर्गीकरण गरेको छ। त्यसरी वर्गीकरण

गरेको सार्वजनिक सडकको केन्द्र रेखादेखि दायाँ बायाँ दुबैतिर एकतीस मिटरमा नबढाई सडक सीमा तोक्ने र यसरी सडक सीमा तोकिएकोमा सडक सीमाको र सडक सीमा नतोकिएकोमा सार्वजनिक सडकको किनाराबाट ६-६ मिटरमा नबढ्ने गरी तोकेको फासलाभित्र पर्खालबाहेक अन्य कुनै किसिमको स्थायी बनोट एवं कुनै भौतिक संरचना निर्माण गर्न नपाउने गरी निषेध गर्न सक्ने व्यवस्था भएकोले सडक सीमा तोकिएकोमा सडक सीमा र सडक सीमा नतोकिएको सार्वजनिक सडकमा सो सडक किनाराबाट ६ मिटरसम्म पर्खालबाहेक अन्य कुनै किसिमको स्थायी बनोट वा भवन निर्माण गर्न नपाउने गरी निषेध गरिएको हुँदा सोको सूचना नेपाल राजपत्र भाग ३ खण्ड संख्या ५ मिति २०४९।१।२९ मा प्रकाशन गरी सम्बन्धित सबैलाई जानकारी गराई सकेको अवस्था छ। रिट निवेदकको स्वामित्वभित्र पर्ने जग्गा भए पनि सडक किनाराबाट ६-६ मिटर जग्गा अनिवार्यरूपमा छाडेर मात्र निर्माण कार्य गर्नु पर्दछ। तसर्थ त्यसो नगरी बनाइएका कुनै पनि संरचनाहरू सडक विस्तारको क्रममा हटाउन नसकिने होइन। सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को व्यवस्था अनुसार सहायक मार्गमा वर्गीकरण गरिएका सडकहरूको हकमा सडक सीमा केन्द्र रेखाबाट दायाँ बायाँ दुबैतिर १५-१५ मिटर तोक्नुलाई कानूनविपरीत भयो भन्ने निवेदकको माग दावी कानूनसम्मत छैन। सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को सीमामा रही औचित्य हेरी आवश्यकतानुसार सडकको सीमा तोक्न सक्ने नै हुन्छ। तर कसैले प्रचलित कानून तथा मापदण्डविपरीत निर्माण गरेका कुनै पनि भौतिक संरचनाहरू सडक विस्तारका क्रममा हटाउन वा भत्काउन पाउने नै हुँदा सोहीबमोजिम भए गरिएका काम कारबाहीलाई गैरकानूनी तथा असंवैधानिक भयो भन्ने रिट निवेदकको माग दावी निरर्थक एवं निराधार छ। नेपाल सरकारले सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को सीमामा रही कायम गरेको सडक सीमा क्षेत्रभित्र पर्ने गरी बनाइएका कुनै पनि भौतिक संरचनाहरू हटाउने सम्बन्धमा भए गरेका काम कारबाही कानूनसम्मत देखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन औचित्यपूर्ण नभई खारेजभागी छ खारेज गरी पाउँ।

राष्ट्रिय यातायात नीति २०५८ बमोजिम प्रत्येक ३-३ वर्षमा सामरिक महत्वका सडकहरूलाई सूचिकृत गर्दै लैजानु पर्ने प्रावधान भएको हुँदा नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६९।२।११ को निर्णयअनुसार २१ वटा राजमार्ग र २०८ वटा सहायक

मार्गहरूलाई केन्द्रीय सडक सञ्जालमा कायम गरिएको हो। त्यसैगरी जनघनत्वको आधारमा सडक आवागमनलाई व्यवस्थित बनाई सबैलाई सहजढंगले आवागमन गर्न सक्ने वातावरण श्रृजना गर्नु राज्यको दायित्व भए हुँदा कुनै पनि नागरिकलाई यातायातको असहज परिस्थितिको सामना गर्नु नपरोस् भन्ने उद्देश्यअनुरूप नै सडक निर्माण विकास र विस्तार कार्यअघि बढाइएको छ। सडक निर्माण एवं विस्तारका क्रममा कसैको कुनै जग्गाप्राप्त गर्नुपर्ने अवस्था भएमा प्रचलित कानूनबमोजिम जग्गाप्राप्त गरिने हुँदा रिट निवेदकले बिना कारण आधार र प्रमाण यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको प्रस्तुत रिट निवेदन औचित्यहीन देखिँदा खारेजभागी छ, खारेज गरी पाउँ भन्ने भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको लिखितजवाफ।

विपक्षीको निवेदन जिकिरबमोजिमका उल्लेखित कुनै पनि कार्यहरू यस कार्यालयको तर्फबाट नभएको र यस कार्यालयको कुन काम कारबाहीबाट विपक्षीहरूको कानूनी हक के कसरी हनन् भयो भनी विपक्षीको निवेदनबाट समेत स्पष्ट किटानी गर्न सकेको देखिँदैन। यसर्थ यस कार्यालयलाई समेत विपक्षी बनाई दिएको निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय तनहुँको लिखितजवाफ।

सार्वजनिक हितको लागि प्रचलित कानूनको अधिनमा रही सार्वजनिक सडकको निर्माण, संभार, विस्तार र सुधार गर्ने दायित्व राज्यको हो। सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३ ले नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सार्वजनिक सडकलाई राजमार्ग, सहायक मार्ग, जिल्ला मार्ग र सहरी मार्गमा वर्गीकरण गरी त्यस्तो सडकको केन्द्र रेखादेखि दायाँ बायाँ दुबैतिर एकतीस मिटर नबढाई सडक सीमा तोक्ने अधिकारप्राप्त छ। सडक आवागमनलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यस्वरूप नेपाल सरकारले विपक्षीहरूले उल्लेख गरेको सडकलाई सहायक राजमार्ग कायम गरी सडकको केन्द्र रेखादेखि दायाँ बायाँ दुबैतिर १५-१५ मिटर सीमा तोकेको हो। यदि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्नुपर्ने भएमा कानूनबमोजिम हुने नै हुँदा रिट निवेदकले बिना कारण र आधार यस विभागलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको प्रस्तुत रिट निवेदन औचित्यहीन देखिँदा खारेजभागी छ। प्रचलित कानूनको सीमाभित्र रही सम्बन्धित निकायबाट भएको काम कारबाहीमा बिना आधार र कारण यस विभागलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको प्रस्तुत रिट

निवेदन औचित्यहीन देखिँदा खारेजभागी छ। उपर्युक्त आधारमा विपक्षी रिट निवेदकहरुको संवैधानिक एवं कानूनी हक अधिकार समेतलाई बाधा पुग्ने कुनै गैरकानूनी कारबाही यस विभागबाट भए गरेको नहुँदा आधारहीन रिट निवेदन खारेज गरिपाउन सम्मानित अदालतसमक्ष विनम्र अनुरोध गर्दछु भन्ने सडक विभागको लिखितजवाफ।

रिट निवेदनमा उल्लेखित प्रस्तावित खैरेनीटार भिमाद कावासोती सडकको तनहुँ खण्डभित्र पर्ने ४१ कि.मि. सडकको लगत कट्टा सम्बन्धमा सम्बन्धित मालपोत कार्यालयबाट र अन्य विपक्षी कार्यालयहरु समेतबाट ऐनका म्यादभित्र लिखितजवाफ पेश हुने नै हुँदा सो सम्बन्धमा थप उल्लेख गरी रहनु परेन। जहाँसम्म यस विभागको विषय छ रिट निवेदकले आफ्नो रिट निवेदनको प्रकरण नं.१ देखि ९ सम्म कहिँ कतै यस विभागको के कस्तो काम कारबाही वा निर्णयले विपक्षीको के कुन हक अधिकारको हनन् भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदनमा विभागलाई विपक्षी बनाइएको हो। सोको स्पष्ट बेहोरा खुलाउन सक्नु भएको छैन। केवल औपचारिकताको लागि मात्र विभागलाई विपक्षी बनाइएको देखिन्छ। अतः रिट दावीको जग्गा लगत कट्टा सम्बन्धमा यस विभागबाट निर्णय नभएको र निवेदकले यस विभागलाई विपक्षी बनाउनु पर्नाको स्पष्ट आधार र कारण आफ्नो रिट निवेदनमा कहिँ कतै खुलाउन नसकेकोले स्पष्ट आधार र कारण बिना यस विभागलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ। खारेज गरिपाउन सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको लिखितजवाफ।

उक्त सडक विस्तार गर्ने निर्णय गर्ने कार्य गर्दा र सो सम्बन्धी प्रक्रियागत विषयमा यस मन्त्रालयको के, कुन निर्णय वा आदेशले के, कस्तो बाधा उत्पन्न गरेको हो भन्ने सम्बन्धमा रिट निवेदनमा कहिँ कतै केही उल्लेख भएको छैन। साथै सडक विस्तारसम्बन्धी कार्य यस मन्त्रालयको कार्य क्षेत्रसमेत होइन। तसर्थ विपक्षी नै नबनाउनु पर्ने यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई बिना आधार र प्रमाण दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन यस मन्त्रालयको हकमा स्वतः खारेजभागी छ खारेज गरी पाउँ भन्ने भूमी सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको लिखितजवाफ।

नेपाल सरकारले सामरिक महत्वका सडकहरू (**Strategic Road Network**) अन्तर्गत १५ वटा सडकहरूलाई राजमार्ग र ५१ वटा सडकहरूलाई सहायक मार्गको रूपमा वर्गीकरण गरी समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्दै आएको छ। राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८ बमोजिम हरेक ३/३ वर्षमा सामरिक महत्वका सडकहरूलाई सूचिकृत गर्ने सम्बन्धमा २१ वटा राजमार्गहरू र २०८ वटा सहायक मार्गहरूलाई सूचिकृत गरी राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्ने नीतिगत निर्णयका लागि भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय १०/७-६९ को प्रस्ताव मं.प.बै.स.१०।०६९ मिति २०६९।२।११ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेश हुँदा त्यसमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले २१ वटा राजमार्गहरू (H01 देखि H21) सम्म र २०८ वटा सहायक मार्गहरू (F01 देखि F208) सम्म केन्द्रीय सामरिक सडक संजाल (**Strategic Road Network**) मा कायम गर्न स्वीकृत दिने निर्णय भएको हो। मन्त्रिपरिषद्को उक्त निर्णयबाट निवेदक वा कुनै नेपाली नागरिकको संविधान वा कानूनद्वारा प्रदत्त हक अधिकारमा आघात पुगको वा आघात पर्ने संभावनासमेत रहेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखितजवाफ।

यसमा प्रत्यर्थीहरूको लिखितजवाफ परिसकेको देखिएकोले पूर्ण सुनुवाइका लागि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।८।९ को आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री हरिबहादुर बुढाथोकीले सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३ बमोजिम नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी राजमार्ग, सहायक मार्गको घोषणा र त्यस्ता मार्गहरूको सीमा निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको भए पनि हालसम्म नेपाल सरकारले खैरेनीटार भिमाद कावासोती सडकलाई सहायक मार्ग भनी घोषणा गरी सडकको सीमा निर्धारण गरेको भनी राजपत्रमा सूचना प्रकाशित भएको छैन। सोही ऐनको दफा ४ मा नेपाल सरकारले सडक निर्माण विस्तार सुधार वा सीमा कायम गर्दा प्रचलित कानूनबमोजिम गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। सो व्यवस्थाबमोजिम त्यसरी जग्गा प्राप्त गर्दा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्नेमा सो केही नगरी विपक्षी पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालयले निवेदकहरूको

हक भोगको जग्गाको लगत कट्टा गरी आफ्ना नाममा जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा बनाई दिन भनी लेखिएको पत्रलगायतका काम कारबाहीबाट उक्त कानूनी व्यवस्थाको त्रुटिपूर्ण भई रिट निवेदकहरूको संविधान प्रदत्त मौलिक हकमा प्रत्यक्ष आघात पुगेको हुँदा सो निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकहरूको जग्गा सार्वजनिक सडकका लागि आवश्यक भए कानूनबमोजिमको प्रक्रिया अपनाई मुआव्जा वा क्षतिपूर्ति दिई कारबाही अघि बढाउनु गरी परमादेशसमेत जारी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

विपक्षी नेपाल सरकारका निकायहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री गोपालप्रसाद रिजालले सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३ बमोजिम नेपाल सरकारले सडकको वर्गीकरण गरी सीमा निर्धारण गर्न सक्ने अधिकार छ। उक्त अधिकार प्रयोग गरी गरेको कार्य कानूनविपरीत हुन सक्दैन। रिट निवेदकहरूको जग्गाको डिमार्केशनसम्म गरेको अवस्था हो। त्यस्तो जग्गा अधिग्रहण गर्नु परेमा कानूनबमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन हुने नै हुन्छ। तत्काल निवेदकहरूले दावी गरेबमोजिम निजहरूको संविधान प्रदत्त सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकारमा हनन् हुने अवस्था छैन। नेपाल सरकारले जनघनत्वको आधारमा सडक आवागमनलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले सहायक सडकको सीमा केन्द्र विन्दुबाट १५-१५ मिटर कायम गरेको हो। यसबाट निवेदकहरूसमेत लाभान्वित हुने अवस्था भएकाले निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था नभएकोले रिट खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

उक्त बहससमेतलाई सुनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नु पर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, खैरेनीटार भिमाद कावासोती सडकको तनहुँ खण्डभित्र घर निर्माण गर्दा सडक केन्द्रदेखि दायाँ बायाँ ३५-३५ फिट कटाएर स्वीकृत नक्साबमोजिम निवेदकहरूले घर निर्माण गरेकोमा विपक्षी पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय नं.१ दमौली तनहुँले उक्त खण्डको सडकको दायाँ बायाँ १५-१५ मिटर जग्गाको लगत कट्टा गरी सो कार्यालयको नाममा जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा उपलब्ध गराई दिन भनी मिति २०७०।२।२२ मा मालपोत कार्यालय तनहुँ र नापी कार्यालय तनहुँलाई पत्राचार गरी सार्वजनिक सडक ऐन, ०३१ र जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ विपरीत कार्य गरी निवेदकहरूको

संविधान प्रदत्त अधिकारमा आघात पुऱ्याएकाले उक्त पत्रलगायतका काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी सार्वजनिक सडकको लागि जग्गा आवश्यक भए जग्गा प्राप्ति ऐनबमोजिम जग्गाप्राप्त गरी जग्गाको क्षतिपूर्ति वा मुआव्जा दिई उक्त जग्गाको लगत कट्टाको कारवाही अघि बढाउनु भन्ने परमादेशसमेतको माग दावी लिई रिट निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको पाइन्छ।

विपक्षीमध्येका सडक विभाग र पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय सडक निर्देशनालयको लिखितजवाफमा सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३ ले नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सार्वजनिक सडकलाई राजमार्ग, सहायक मार्ग, जिल्ला मार्ग र सहरी मार्गमा वर्गीकरण गरी सडकको केन्द्रदेखि दायाँ बायाँ दुबैतिर एकतीस मिटर नबढाई सीमा तोक्ने अधिकार भएको र जनघनत्वको आधारमा सडक आवागमनलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यस्वरूप नेपाल सरकारले उक्त सडकको दायाँ बायाँ १५-१५ मिटर सीमा तोकेको एवं व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्नुपर्ने भएमा कानूनबमोजिम हुने हुँदा रिट निवेदन औचित्यहीन भएकाले खारेज हुनु पर्ने भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ।

प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न कागजात अवलोकन गर्दा विपक्षी पश्चिमाञ्चल डिभिजन सडक कार्यालय नं.१ बाट मालपोत कार्यालय तनहुँलाई मिति २०७०।२।२२ मा लेखिएको पत्रमा खैरेनीटार भिमाद कावासोटी सडकको तनहुँ खण्डभित्र पर्ने सडकको सडक सीमा केन्द्र रेखादेखि दायाँ बायाँ १५-१५ मिटरभित्र पर्ने जग्गाको लगत कट्टा गरी उक्त डिभिजन सडक कार्यालयको नाममा जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा उपलब्ध गराई दिने भन्ने बेहोरा उल्लेख गरिएको देखिन्छ। सोही पत्रमा नापी कार्यालय तनहुँलाई उल्लिखित सडकको किताकाट गरी मालपोत कार्यालय तनहुँमा पठाई दिन भनी बोधार्थ दिएको र कैफियतमा मिति २०६९।२।१२ को मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट सहायक राजमार्ग कायम भएको र सहायक राजमार्गको सीमा १५-१५ मिटर कायम भएको तत्कालीन निर्माण तथा यातायात मन्त्रालयको मिति २०३४।३।२० को सूचनामा उल्लेख भएको भन्ने बेहोरा जनिएको देखिन आउँछ।

विपक्षी सडक विभागसमेतको लिखितजवाफमा सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३ बमोजिमको अधिकार प्रयोग गरी उक्त सडकको सीमा तोकिएको जिकिर लिइएको

देखिएकाले उक्त कानूनी व्यवस्थाको उल्लेखन हुन सान्दर्भिक हुन्छ। उक्त व्यवस्था देहायबमोजिम रहेको छः-

दफा ३. सार्वजनिक सडकहरूको वर्गीकरण तथा तिनको सडक सीमा:- नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सार्वजनिक सडकलाई देहायबमोजिम वर्गीकरण गरी त्यस्तो सडकको केन्द्र रेखादेखि दायाँ बायाँ दुबैतिर एकतीस मिटरमा नबढाई सडक सीमा तोक्ने छ। तर एकै किसिमको सडकको सम्पूर्ण लम्बाईमा पनि भौगोलिक स्थिति (टोपोग्राफी) र वस्तीका कारण त्यस्तो सडक सीमा कम वेग गर्न वा पुल तथा पुलको वरपर नदीको तटबन्ध सुरक्षाको लागि चार किल्लासमेत खोली आवश्यक सीमा तोक्न सक्नेछः-

- (क) राजमार्ग
- (ख) सहायक मार्ग
- (ग) जिल्ला मार्ग र
- (घ) शहरी मार्ग

ऐनको उक्त व्यवस्थाबमोजिम नेपाल सरकारले सार्वजनिक सडकलाई राजमार्ग, सहायक मार्ग, जिल्ला मार्ग र शहरी मार्गमा वर्गीकरण गरी त्यस्तो सडकको सीमासमेत निर्धारण गर्न सक्ने अधिकार रहेको पाइन्छ। सो प्रयोजनका लागि त्यसरी वर्गीकरण गरिएको सडक र निर्धारित गरिएको सडक सीमाको बारेमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गर्नुपर्ने व्यवस्था पनि सोही दफामा उल्लेख भएको देखिन आयो।

विपक्षी मन्त्रिपरिषद्को लिखितजवाफमा राष्ट्रिय यातायात नीति २०५८ बमोजिम हरेक ३-३ वर्षमा सामरिक महत्वका सडकहरूलाई सूचिकृत गर्ने सम्बन्धमा २१ वटा राजमार्ग र २०८ वटा सहायक मार्गहरूलाई सूचिकृत गरी राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्ने नीतिगत निर्णयका लागि भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको प्रस्ताव मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।२।११ को बैठकमा पेश भई मन्त्रिपरिषद्ले २१ वटा राजमार्गहरू (H01 देखि H21) सम्म र २०८ वटा सहायक मार्गहरू F01 देखि F208 सम्म केन्द्रीय सामरिक संजालमा कायम गर्न स्वीकृत दिने निर्णय भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। परन्तु

मन्त्रिपरिषद्को उक्त नीतिगत निर्णयबमोजिम कुन कुन राजमार्गको के कसरी वर्गीकरण गरिएको एवं त्यसरी वर्गीकृत राजमार्गको सीमा के कति कायम हुने गरी निर्णय भएको र उक्त निर्णयको सूचना कुन मितिको राजपत्रमा प्रकाशित गरिएको भन्ने कुरा न त मन्त्रिपरिषद्को लिखितजवाफमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ न त भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय एवं सडक विभागको लिखितजवाफमा उल्लेख भएको पाइन्छ।

वस्तुतः नेपाल सरकारले सार्वजनिक सडकको निर्माण, विस्तार वा सुधार गर्नको लागि व्यक्तिको जग्गाप्राप्त गर्न नसक्ने भन्ने हुँदैन। तर त्यसरी जग्गाप्राप्त गर्नुपर्दा कानूनबमोजिमको प्रक्रिया अनिवार्यरूपमा अवलम्बन गर्नुपर्ने भन्ने कुरामा विवाद हुन सक्दैन। सो प्रक्रियाको सम्बन्धमा सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ४ को व्यवस्थाको उल्लेखन हुन प्रासंगिक हुन्छ। उक्त व्यवस्था देहायबमोजिम रहेको छः-

दफा ४. सार्वजनिक सडक र सडक सीमाको निमित्त जग्गा प्राप्त गर्न सकिनेः-

“सार्वजनिक सडकको निर्माण विस्तार वा सुधार गर्न वा सडक सीमाको निमित्त कुनै जग्गा प्राप्त गर्नु परेमा नेपाल सरकारले जग्गा प्राप्ति सम्बन्धी प्रचलित कानूनबमोजिम जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने छ।”

सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ४ को उक्त व्यवस्थाले नेपाल सरकारले जुनसुकै सार्वजनिक सडकको सीमा विस्तारको निमित्त जग्गा प्राप्त गर्दा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ द्वारा निर्धारित प्रक्रियाको अवलम्बन गर्नुपर्ने भन्ने कुरा उक्त दफाको व्यवस्थाबाट स्पष्ट हुन आउँछ। यस सन्दर्भमा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३ को व्यवस्थाको यहाँ उल्लेखन हुन प्रासंगिक छ। उक्त व्यवस्था देहायबमोजिम रहेको छः-

दफा ३. सार्वजनिक कामको लागि जग्गा प्राप्त गर्ने नेपाल सरकारको अधिकारः-

“नेपाल सरकारले कुनै सार्वजनिक कामको निमित्त कुनै जग्गा प्राप्त गर्न आवश्यक ठहराएमा यस ऐनबमोजिमको मुआब्जा दिने गरी नेपाल सरकारले जुनसुकै ठाउँको जतिसुकै जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने छ।”

ऐनको उक्त व्यवस्थाबमोजिम नेपाल सरकारले सार्वजनिक सडकको सीमा विस्तार गर्न जग्गा प्राप्त गर्दासमेत जग्गाधनीलाई सडक सीमाभित्र परेको जग्गाको मुआब्जा दिनुपर्ने भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन आउँछ। त्यसका अतिरिक्त त्यसरी जग्गाप्राप्त गर्नु पर्दा सोही

ऐनको दफा ५ बमोजिम जग्गाप्राप्त गर्ने कुराको निर्णय र प्रारम्भिक कारवाही चलाउने अधिकारीको व्यवस्था, दफा ६ बमोजिम जग्गाप्राप्त गर्ने सम्बन्धी प्रारम्भिक कारवाही, दफा ७ बमोजिम नोकसानीबापत क्षतिपूर्ति दिइने, दफा ९ बमोजिम जग्गाप्राप्ति गर्ने कुराको सूचना, दफा १३ बमोजिम मुआब्जाको किसिम र सो निर्धारण गर्ने अधिकारी, दफा १६ बमोजिम मुआब्जा निर्धारण गर्दा विचार राख्नु पर्ने कुराहरु, दफा १८ बमोजिम मुआब्जा पाउनेको नामावली र त्यसउपरको उजुरी, दफा १९ बमोजिमको मुआब्जा निर्धारण भएपछि सूचना गर्ने एवं दफा २३ बमोजिम जग्गाको नामसारी र मालपोतको लगत कट्टा गर्ने लगायतका उक्त ऐनको प्रक्रियाहरु अनिवार्यरूपमा पालना गरेर मात्र व्यक्तिको जग्गा सरकारले प्राप्त गर्न सक्ने देखिन आउँछ।

विपक्षी मन्त्रिपरिषद्, सडक विभाग, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, र पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय सडकको लिखितजवाफमा उक्त सार्वजनिक सडक विस्तार गर्दा जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिमको उपर्युक्तानुसारको कार्यविधि एवं प्रक्रिया पूरा गरी उक्त जग्गा नेपाल सरकारको नाममा आएको भन्ने जिकिर लिन नसकी “सडक निर्माण एवं विस्तारका क्रममा कसैको कुनै जग्गाप्राप्त गर्नुपर्ने अवस्था आएमा प्रचलित कानूनबमोजिम जग्गा प्राप्त गरिने” भन्नेसम्म उल्लेख भएको देखिएकाले विपक्षी निकायहरुबाट सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ४ एवं जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिम सार्वजनिक सडक सीमा विस्तार गर्न व्यक्तिको जग्गाप्राप्त गर्नु पर्दा अपनाउनु पर्ने प्रक्रिया एवं मुआब्जासमेत प्रदान नगरी उक्त जग्गाको निवेदकहरुको स्वामित्व परिवर्तन गरी लगत कट्टा गर्न भनी मालपोत कार्यालयलाई पत्र पठाएको कार्यलाई कानूनबमोजिमको कार्य भन्न मिल्ने देखिएन।

वस्तुतः रिट निवेदकहरुको जग्गासमेत समेटिने गरी नेपाल सरकारले उक्त सडकको सीमा विस्तार गरेको कुरामा विवाद छैन। सडक विस्तार गर्नु पर्दा व्यक्तिको जग्गा परेकोमा कानूनबमोजिम अधिग्रहण गरी क्षतिपूर्ति एवं मुआब्जा दिएर मात्र मार्ग विस्तार गरिने भनी विपक्षीहरुको लिखितजवाफमा जिकिर लिइएको भए पनि विपक्षी पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय सडक डिभिजन कार्यालय नं.१ बाट रिट निवेदकहरुबाट जग्गा नेपाल सरकारका नाममा स्वामित्व कायम गर्न पत्र लेखेको देखिएकाले सो पत्रबाट रिट निवेदकको हकमा

हस्तक्षेप भएकै मान्नु पर्ने हुन्छ। एकाको स्वामित्वको जग्गा कानूनबमोजिम अधिग्रहण गरी वा क्षतिपूर्ति नतिरी एकाएक सडक सीमा कायम गरी दाखिल खारेज, नामसारी वा लगत कट्टा गर्न भनी पत्राचार गरी सरकारका नाममा स्वामित्वको श्रेस्ता कायम गर्न मिल्ने हुँदैन। विपक्षीहरूको लिखितजवाफमा क्षतिपूर्ति एवं मुआब्जा प्रदान गर्ने भन्ने उल्लेख भए पनि सडक डिभिजन कार्यालयको पत्रमा त्यस्तो केही उल्लेख नभई एकाएक जग्गाको लगत कट्टा गरी स्वामित्व सरकारको नाममा कायम गर्ने भन्ने उल्लेख भएको देखिएकाले विपक्षीहरूको लिखितजवाफको जिकिर खण्डन भएको देखिएको छ। यस अवस्थामा विपक्षीको पत्रलगायतका काम कारबाहीबाट रिट निवेदकहरूको सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा आघात पुग्न गएको देखिन आएको छ।

यस्तै प्रकृतिको विवाद समावेश भएको रिट निवेदक गोपालप्रसाद घिमिरेसमेत विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको ०६५-WO-०७७० को उत्प्रेषण मिश्रित प्रतिषेध परमादेशको रिट निवेदनमा यस अदालतबाट मिति २०६८।५।२६ मा आदेश हुँदा “नेपाल सरकारले सार्वजनिक सडक निर्माण, विस्तार वा सुधार गर्न वा सडक सीमाको निमित्त जग्गा प्राप्त गर्दा जग्गा प्राप्तिसम्बन्धी प्रचलित कानूनको पालना गर्नुपर्नेमा कानूनी प्रक्रिया नै पूरा नगरी डुम्रे-बेसीसहर सडकको सीमाको सडकको केन्द्र रेखाबाट दायाँ बायाँ १०-१० मिटर तोकिएको भन्ने आधारमा मात्र निवेदकहरूको स्वामित्वको घर जग्गा सडक क्षेत्रमा परेकाले सोको स्वामित्व स्वतः नेपाल सरकारको हुने अर्थ गरी जग्गाको लगत कट्टा गर्ने विपक्षीको कार्यलाई कानूनसम्मत मान्न मिल्ने देखिन नआएकाले निवेदकहरूको हक स्वामित्व रहेको घरजग्गा डुम्रे-बेसीसहर सडकको लमजुङ पाउदी बेसीसहर खण्डको सडक सीमाभित्र पर्ने भनी जग्गाधनीहरूको नाउँको स्वामित्व लगत कट्टा गरी कार्यालयको नाममा श्रेस्ता (धनी पूर्जा) तयार गरी दिन भनी मालपोत कार्यालय लमजुङ र नापी कार्यालयलाई लमजुङलाई विपक्षी पश्चिमाञ्चल डिभिजन सडक कार्यालय नं.१ बाट लेखिएको मिति २०६५।११।२ को पत्र र सोसँग सम्बन्धित निर्णय तथा सोको आधारमा भए गरेका अन्य सम्पूर्ण काम कारबाहीहरूबाट निवेदकहरूको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ द्वारा प्रदत्त सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा आघात पुगेको देखिनुका साथै उल्लिखित ऐन कानूनविपरीत भई कायम रहन नसक्ने हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने” भनी निर्णय भएको देखिन्छ।

उल्लिखित ०६५-WO-०७७० सँग समान तथ्य र कानूनी प्रश्न रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकहरूको हक भोगको जग्गाको कानूनबमोजिमको क्षतिपूर्ति तथा मुआब्जा प्रदान नगरी निवेदकहरूको जग्गाको स्वामित्व परिवर्तन गरी सरकारको नाममा कायम गर्ने भनी गरिएको विपक्षीको उक्त काम कारबाही माथि विवेचना कानूनी व्यवस्था र यस अदालतबाट प्रतिपादन भएको नजिरसमेतको आधारमा त्रुटिपूर्ण रहेको देखिएकाले उक्त मिति २०७०।२।२२ को पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय नं.१ तनहुँको पत्र र सोसँग सम्बन्धित निर्णय तथा सो निर्णयका आधारमा भएका अन्य सम्पूर्ण काम कारबाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ।

रिट निवेदकहरूले आफ्नो निवेदनपत्रमा निवेदकहरूको जग्गा सार्वजनिक सडकको लागि आवश्यक भए जग्गा प्राप्ति ऐनबमोजिम जग्गाप्राप्त गरी मुआब्जा एवं क्षतिपूर्ति प्रदान गरी उक्त जग्गाको लगत कट्टा भएमा आफूहरू सहमत नै रहेका भन्ने जिकिर लिएको र निवेदकहरूको निजी सम्पत्तिमा सडक निर्माण एवं सीमा विस्तार गर्नु पर्दा कानूनबमोजिमको क्षतिपूर्ति एवं मुआब्जा दिने भन्ने कुरालाई विपक्षीहरूले लिखितजवाफमा स्वीकार गरेको देखिएकाले रिट निवेदकहरूको जग्गाबाट सडक विस्तार गर्नु पर्दा सार्वजनिक सडक ऐन २०३१ र जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिमको प्रक्रिया अपनाई जग्गाधनीहरूलाई मुआब्जा र क्षतिपूर्ति प्रदान गरी सडक सीमा विस्तार गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ। यो आदेशको कार्यान्वयनको लागि आदेशको प्रतिलिपिसहित आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् विपक्षीहरूलाई दिई प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु ।

प्रधान न्यायाधीश

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: विश्वनाथ भट्टराई

कम्प्युटर: अमिररत्न महर्जन

इति सम्बत् २०७२ साल मंसिर महिना १६ गते रोज ४ शुभम् -----